

گاراگاه تحلیل فصل اول

۱) کدام یک از بیت‌های زیر دارای پایه‌های آوایی ناهمسان است؟ نشانه‌های هجایی و وزن هر یک را بنویسید.

الف) ترک‌گذاری مکن که گنج بیایی از نظر رهروی که در گذر آید (حافظ)

	تَر	کِ	گِ	دا	بِی	مَ	کُنْ	کِ	گَنْد	جْ	بِ	یا	بِی
	آز	نَ	ظَ	رِ	رَهـ	رُ	وِی	کِ	دَر	گَ	ذَ	را	یَد
نشانه‌های هجایی	- UU -			U - U -			- UU -						
وزن واژه (اسم رکن)	مفتعلن			فاعلات			مفتعلن			فع			

- پس از تعیین مرز پایه‌ها و قراردادن وزن واژه‌ها و نشانه‌های هجایی، می‌بینیم که پایه‌های آوایی این بیت، نظم و چینشی ناهمسان دارند و تکرار نشده‌اند. هر مصراع این بیت از چهار پایه آوایی ناهمسان (مفتعلن فاعلات مفتعلن فع) تشکیل شده‌است.

ب) بیا عاشقی را رعایت کنیم ز یاران عاشق حکایت کنیم (سیدحسین حسینی)

	بِ	یا	عَا	شِ	قِی	رَا	رِ	عَا	یَت	کُ	نِیم
	زِ	بَا	رَا	نِ	عَا	شِ	حِ	کَا	یَت	کُ	نِیم
نشانه‌های هجایی	- - U			- - U			- - U			- U	
وزن واژه (اسم رکن)	فعولن			فعولن			فعولن			فعل	

- نظم و چینش هجاهای این بیت در هر پایه، همسان است و هجاهای کوتاه و بلند به صورت یکسان از پی هم آمده‌اند. هر مصراع این بیت از چهار پایه همسان منظم و تکراری (فعولن)، تشکیل شده‌است که یک هجا از خانه آخر آن حذف شده‌است.

پ) گشت یکی چشمه ز سنگی جدا غلغله‌زن، چهره‌نما، تیزپا (نیم یوشیج)

	گَش	تْ	یَ	کِی	چِش	مِ	زِ	سَنْد	گِی	جُ	دا
	غُل	عُ	لِ	زَن	چِه	رِ	نَ	مَا	تِی	زُ	پَا
نشانه‌های هجایی	- UU -			- UU -			- UU -				
وزن واژه (اسم رکن)	مفتعلن			مفتعلن			مفتعلن			فاعلن	

- با خوانش درست بیت، درنگی منظم را در میان پایه‌های آوایی هر مصراع، احساس می‌کنیم. به بیان دیگر، هر مصراع از پایه‌های تکراری و منظم چهارهجایی (مفتعلن) شکل گرفته‌است.

ت) دلا بسوز که سوز تو کارها بکند نیاز نیم شبی دفع صد بلا بکند (حافظ)

	دِ	لا	بِ	سُو	زُ	کِ	سُو	زِ	تْ	کَا	رُ	هَا	بِ	کُ	نَد
	نَ	یا	زِ	نِی	مُ	شِ	بِی	دَف	عِ	صَد	بَ	لا	بِ	کُ	نَد
نشانه‌های هجایی	- U - U			- - U U			- U - U			- U U					
وزن واژه (اسم رکن)	مفاعِلن			فَعَلاتن			مفاعِلن			فَعَلن					

- پس از خواندن درست بیت و درک پایه‌های آوایی آن، درمی‌یابیم که این بیت از چهار پایه آوایی تشکیل شده‌است. پایه‌های آوایی، وزن واژه‌ها و نشانه‌های هجایی این بیت به صورت ناهمسان آمده‌اند. این بیت از چهار پایه آوایی ناهمسان (مفاعِلن فَعَلاتن مفاعِلن فَعَلن) تشکیل شده‌است.

۲) نشانه‌های هجایی بیت‌های زیر را به دو صورت دسته بندی کنید. پس از تعیین پایه‌های آوایی، وزن هر یک را بنویسید.

الف) دانست که دل اسیر دارد دردی نه دواپذیر دارد (نظامی)

پایه‌های آوایی	دا	نِسـ	تْ	کـ	دِل	اَ	سِیـ	رُ	دا	رَد
نشانه‌های هجایی	-	-	U	U	-	U	-	U	-	-
وزن واژه	مفعول			مفاعِلن			فَعولن			

- اگر وزن‌واژه‌های (ارکان) این بیت را سه تا، چهارتا دسته بندی کنیم؛ وزن آن (مفعولُ مفاعِلن فَعولن) می‌شود. اما اگر این بیت را به گونه دیگری بخوانیم و وزن‌واژه‌های (ارکان) این بیت را چهارتا، چهارتا دسته بندی کنیم؛ وزن آن (مستفعلُ فاعلاتُ فَع لن) می‌شود:

پایه‌های آوایی	دا	نِسـ	تْ	کـ	دِل	اَ	سِیـ	رُ	دا	رَد
نشانه‌های هجایی	-	-	U	U	-	U	-	U	-	-
وزن واژه	مستفعلُ			فاعلاتُ			فَع لن			

ب) دی شیخ با چراغ همی گشت گرد شهر کز دیو و دد ملولم و انسانم آرزوست (مولوی)

پایه‌های آوایی	دی	شیـ	خُ	با	چـ	را	غُ	هـ	می	گشـ	تْ	گر	د	شهر
نشانه‌های هجایی	-	-	U	-	-	U	-	U	-	U	-	U	-	-
وزن واژه (اسم رکن)	مفعولُ			فاعلاتُ			مفاعِلن			فاعِلن				

- پس از تعیین مرز پایه‌ها و قراردادن وزن واژه‌ها و نشانه‌های هجایی، می‌بینیم که پایه‌های آوایی این بیت، نظم و چینشی ناهمسان دارند و تکرار نشده‌اند. هر مصرع این بیت از چهار پایه آوایی ناهمسان (مفعول فاعلات مفاعیل فاعِلن) تشکیل شده‌است. اما اگر این بیت را با لحن و آهنگی متفاوت بخوانیم و ارکان آن را چهارتا، چهارتا دسته بندی کنیم؛ وزن آن (مستفعلُن مفاعلُ مستفعلُن فَعْل) می‌شود:

پایه‌های آوایی	دی	شیـ	خُ	با	چـ	را	غُ	هـ	می	گشـ	تْ	گر	د	شهر
نشانه‌های هجایی	-	-	U	-	U	-	U	U	-	U	-	U	-	-
وزن واژه	مستفعلُن			مفاعلُ			مستفعلُن			فَعْل				

پ) دنیا نیرزد آن که پریشان کنی دلی زنهار بد مکن که نکرده‌است عاقلی (سعدی)

پایه‌های آوایی	دُنْ	یا	نـ	یر	زَ	دانْ	کـ	پـ	رِیـ	شانْ	کُ	نی	د	لی
نشانه‌های هجایی	-	-	U	-	-	U	-	U	-	U	-	U	-	-
وزن واژه (اسم رکن)	مفعولُ			فاعلاتُ			مفاعِلن			فاعِلن				

- پس از تعیین مرز پایه‌ها و قراردادن وزن واژه‌ها و نشانه‌های هجایی، می‌بینیم که پایه‌های آوایی این بیت، نظم و چینشی ناهمسان دارند و تکرار نشده‌اند. هر مصرع این بیت از چهار پایه آوایی ناهمسان (مفعول فاعلات مفاعیل فاعِلن) تشکیل شده‌است. اما اگر این بیت را با لحن و آهنگی متفاوت بخوانیم و ارکان آن را چهارتا، چهارتا دسته بندی کنیم؛ وزن آن (مستفعلُن مفاعلُ مستفعلُن فَعْل) می‌شود:

دُنْ	یا	نَ	یَر	زَ	دانْ	کِ	پَ	رِی	شانْ	کُ	نی	دِ	لی
زِنْد	ها	رُ	بَد	مَ	کُنْ	کِ	نَ	کَر	دَسَ	تَ	عَا	قَ	لی
-	-	U	-	U	-	U	U	-	-	U	-	U	-
وزن واژه	مستفعلن			مفاعِل			مستفعلن			فَعَل			

ت) آبی تر از آنیم که بی رنگ بمیریم از شیشه نبودیم که با سنگ بمیریم (شهید محمد عیدی)

آ	بی	تَ	رَ	زا	نِی	مَ	کِ	بی	رَنَ	گَ	بِ	مِی	رِی
آز	شِی	شِ	نَ	بو	دِی	مَ	کِ	با	سَنَ	گَ	بِ	مِی	رِی
-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-
وزن واژه	مستفعل			مستفعل			مستفعل			مُستف			

۱- اگر وزن واژه‌های (ارکان) این بیت را چهارتا چهارتا دسته بندی کنیم؛ وزن آن (مستفعلُ مستفعلُ مستفعلُ مستف) می‌شود. اما اگر این بیت را به گونه دیگری بخوانیم و وزن واژه‌های (ارکان) آن را سه تا، چهارتا دسته بندی کنیم؛ وزن آن (مفعولُ مفاعیلُ مفاعیلُ فَعولن) می‌شود:

آ	بی	تَ	رَ	زا	نِی	مَ	کِ	بی	رَنَ	گَ	بِ	مِی	رِی
آز	شِی	شِ	نَ	بو	دِی	مَ	کِ	با	سَنَ	گَ	بِ	مِی	رِی
-	-	U	U	-	-	U	U	-	-	U	U	-	-
وزن واژه	مفعول			مفاعیل			مفاعیل			فَعولن			

۳) آرایه‌های مراعات نظیر، تلمیح و تضمین را در بیت‌های زیر مشخص کنید.

الف) شعاع درد مرا ضرب در عذاب کنید مگر مساحت رنج مرا حساب کنید (قیصر امین‌پور)

☞ مراعات نظیر: شعاع، ضرب، مساحت، حساب / درد، عذاب، رنج

ب) بی تربیت آزادی و قانون نتوان داشت «سعفص» نتوان خواند نخوانده «کلمن» را (ملک الشعرا پهلوان)

☞ مراعات نظیر: سعفص و کلمن / آزادی، قانون، تربیت

توضیح: حروف ابجد شیوه‌ای برای مرتب‌سازی حروف زبان عربی است که بر پایه الفبای اولیه خط فنیقی مرتب شده‌اند. گاهی این شیوه در شماره‌گذاری موارد یا صفحات به کار می‌رود.

در مشرق زمین مجموعه حروف را (احتمالاً به منظور سرعت در حفظ کردن) در هشت لفظ اما بدون معنی به این ترتیب می‌آورند: ابجد، هوز، حطی، کلمن، سعفص، قرشت، ثخذ، ضطخ.

پ) همچو فرهاد بود کوهکنی پیشه ما کوه ما سینه ما ناخن ما تیشه ما (ادیب نیشابوری)

☞ تلمیح: بیت اشاره به داستان عشق فرهاد به شیرین دارد که برای رسیدن به معشوق با تیشه به کندن کوه بیستون اقدام کرد.

مراعات نظیر: سینه، ناخن

ت) دستم نداد قوت رفتن به پیش دوست چندی به پای رفتم و چندی به سر شدم (سعدی)

☞ مراعات نظیر: دست، پای، سر

ث) چند آن همه دیروز؟ چرا این همه امروز دستی به فراوانی فردا برسانیم (محمدرضا روزبه)

☞ مراعات نظیر: دیروز، امروز، فردا

ج) بیداری زمان را با من بخوان به فریاد / و مرد خواب و خفتی / (رو سر بنه به بالین، تنها مرا رها کن) (محمدرضا شفیعی کدکنی)

☞ استاد شفیعی کدکنی، شاعر معاصر، در شعر بالا به زیبایی مصرعی از مولوی را تضمین کرده‌اند.

۴) شعر زیر را از نظر ویژگی‌های تاریخی دوره بیداری بررسی نمایید.

ای مرغ سحر چو این شب تار	بگذاشت ز سر سیاهکاری
وز نفعه روح بخش اسحار	رفت از سر خفتگان خماری
بگشود گره ز زلف زر تار	محبوبه نیلگون عماری
یزدان به کمال شد پدیدار	واهریمن زشت‌خو حصاری

یاد آر ز شمع مرده یاد آر
(علی اکبر دهخدا)

دهخدا این شعر را در «قالب مسمط» در سوگ دوستش، میرزا جهانگیرخان صوراسرافیل، سروده است. منظور از «مرغ سحر»، دهخدا و مراد از «شمع مرده»، نیز میرزا جهانگیرخان صور اسرافیل است.

در این ابیات وضعیت ناهنجار ایران و اوضاع نابسامان آن روزگار و غفلت ایرانیان و مزده بهره‌روزی، به صورتی شاعرانه و گیرا بیان شده است و در پایان سرنوشت شاعر آزادی‌خواه که مرگ او در دهخدا تأثر و اندوه ایجاد کرده، آمده است.

۵) شعر زیر را از نظر آرایه‌های بدیع معنوی بررسی کنید.

غلغلی انداختی در شهر تهران ای قلم	خوش حمایت می کنی از شرع قرآن ای قلم
گشت از برق تو ظاهر نور ایمان ای قلم	مشکلات خلق گردد از تو آسان ای قلم

نیستی آزاد در ایران ویران ای قلم
(سید اشرف‌الدین کیلانی)

مراعات نظیر: شرع، قرآن، ایمان / برق، نور - تضاد: مشکل، آسان - تلمیح: قلم: سوره ۶۸: آیه ۱: (ن والقلم و ما یسطرون)